

УДК 378.147:81'243

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-2.39>**О. О. Тимошук**кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри мовної підготовки
Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ОВОЛОДІННЯ ІНШОМОВНОЮ ПРОФЕСІЙНОЮ КОМПЕТЕНТНІСТЮ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Статтю присвячено психологічним аспектам проблеми оволодіння іншомовною професійною компетентністю у студентів вищих технічних навчальних закладів і пошуку шляхів запобігання та корекції проявів стресу в навчальній діяльності. Викладено основні психологічні причини, які ускладнюють належне проходження процесу навчання іноземної мови, і їх негативні наслідки, що знижують ефективність професійної підготовки студента. Актуальність таких досліджень пов'язана з виявленням умов, необхідних для оптимізації процесу адаптації студентів до стресових навантажень у вищому навчальному закладі, і цілеспрямованого організованого психолого-педагогічного сприяння студентам для більш ефективного включення їх у процес вивчення іноземної мови.

У статті розглядаються питання поліпшення організації «праці» студентів технічних навчальних закладів та усунення негативних факторів об'єктивного і суб'єктивного характеру, які знижують ефективність виконання поставлених перед ними завдань, підвищення успішності навчальної діяльності, створення умов для формування позитивного образу навчальної та майбутньої професійної діяльності, що пов'язано з вирішенням проблем мотиваційної включеності в роботу і задоволення від навчання.

Практична цінність роботи полягає у наданні системи рекомендацій щодо запобігання та корекції проявів стресу в процесі вивчення іноземної мови, яка спрямована на створення ефективного навчального освітнього середовища, полегшення процесу адаптації до навчальної діяльності, мінімізацію психологічних труднощів у студентів в період сесійних і семестрових навантажень. Вказано, що процес навчання і адаптація до нього є багатоаспектним, багатоплановим і надзвичайно складним явищем, яке залежить від численних факторів. Підкреслено, що лише чіткі вказівки психологів і педагогів на ті причини або чинники, які провокують розвиток стресу, дозволять створити умови для підготовки спеціалізованих форм оптимізації навчальної діяльності студента та надання спрямованої психологічної допомоги.

Ключові слова: психологічні аспекти, іноземна мова, прояви стресу, процес навчання, адаптація, оптимізація навчальної діяльності.

Постановка проблеми. Період навчання студентів у вищому навчальному закладі є надзвичайно важливим і напруженим етапом у становленні професіонала. Це основний період підготовки до майбутньої професійної діяльності, навантажений різноманітними за своєю формою і змістом видами завдань із жорсткими часовими рамками. У той же час при розгляді процесу навчання у вищій школі останнім часом особливу увагу в дослідженнях почали приділяти проблемі формування не тільки компетентних у професійному плані фахівців, які вільно володіють іноземною мовою та здатні витримати жорстку конкуренцію на сучасному ринку праці, а й повноцінних, здорових психічно й фізично особистостей.

Актуальність таких досліджень пов'язана з виявленням умов, необхідних для оптимізації процесу адаптації студентів до стресових навантажень у вищому навчальному закладі, організованого психолого-педагогічного сприяння студентам для більш ефективного включення їх у навчальний процес на заняттях з іноземної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У літературі наявна низка робіт, присвячених системному аналізу причин виникнення і особливостям розвитку навчального стресу у студентів різних напрямів підготовки. Психологічні чинники, які перешкоджають досягненню успіху у вивченні іноземних мов, аналізуються в багатьох роботах українських і зарубіжних науковців [1; 2; 3; 4; 5; 6, 7]. Г.А. Краснощокова та І.А. Цатурова, аналізуючи чинники, які впливають на успішність вивчення іноземної мови студентами технічних вузів, пишуть, що на результати навчання можуть значно вплинути такі особистісні якості, як здатність до взаємодії, допитливість, мотивація і наполегливість у навчанні [1].

У роботі Г.А. Низькодубова виокремлено психологічні чинники, які є бар'єрами у вивченні англійської мови дорослими людьми: страх помилки, неуспішний досвід вивчення англійської мови у школі та виші, невпевненість у власних силах, що виявляється в підвищеному рівні

тривожності [4]. Є.В. Рижова пов'язує відсутність бажання вивчати іноземну мову з недостатньою впевненістю у собі, страхом помилки і негативною оцінкою викладачем та одногрупниками. Ще одним чинником вона називає оцінку студентами німецької мови як складної до вивчення [5]. За словами української дослідниці Л.В. Кушмар, опанування англійської мови у вищих навчальних закладах ускладнюється тим, що студенти не завжди усвідомлюють доцільність вивчення англійської. Ще однією причиною є відсутність чіткої обґрунтованості цілей навчання і описання набору вмій, якими має володіти фахівець [3].

Проблеми студентського стресу широко обговорюються не лише в рамках психологічних і педагогічних досліджень, а й знаходять своє підтвердження в численних соціологічних і медичних даних. Наприклад, за результатами щорічних опитувань Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) на кожні 10 тис. студентів наводяться такі драматичні цифри [8]:

1) 1000 чол. (10%) переживають гострий емоційний конфлікт, який виявляється в деструктивних формах поведінки і неадекватних адаптивних реакцій;

2) 350–400 чол. (3,5–4%) виявляють депресивні тенденції і зниження працездатності;

3) 150–200 чол. (1,5–2%) виявляють клінічні форми астенії, вегетосудинної астенії і симптоми абулії;

4) 15–25 чол. (0,15–0,25%) госпіталізують із психічними захворюваннями;

5) 15–20 чол. (0,15–0,20%) чинять спроби суїциду.

У зв'язку з модернізацією процесу навчання і підвищенням вимог до якості освіти майбутнього фахівця відбувається ускладнення освітньої програми, підвищення вимог, які висуваються до студентів. Це призводить до посилення психічної напруженості в діяльності студентів, спричиняє негативні результати в їх навчальній діяльності, оскільки для них навчання – це не тільки надбання необхідних професійних навичок і компетенцій, а й перевірка здібностей і особистісних якостей, що стає особливо актуальним у сесійний період, а також під час навчально-виробничих та інших видів практики. У зв'язку з цим в останнє десятиліття багато уваги вченими-психологами і педагогами-практиками приділяється індивідуальним та особистісним характеристикам студента в процесі його адаптації до освітнього середовища.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування психологічних аспектів проблеми оволодіння іноземною професійною компетентністю у студентів вищих технічних навчальних закладів і виявлення шляхів запо-

бігання та корекції проявів стресу у навчальній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Студентство є одним із найважливіших етапів професійного становлення – це складний період адаптації молодих людей до «дорослого» життя, яке передбачає розвиток навичок самостійно організувати свою працю і відповідати за результати своєї діяльності.

У процесі навчання людина будує плани, пов'язані з формуванням своєї діяльності в майбутньому, як всередині навчального закладу, так і за його межами. Нереалізація цих намірів призводить до порушень побудови подібного роду стратегій, відсутності чіткого уявлення стосовно свого майбутнього та кар'єри. Важливо також враховувати той «особистісний сенс», який надає студент навчанню. На різних його етапах студент вирішує різного роду завдання, при цьому мотивація навчальної діяльності визначається саме потребою вирішення конкретних завдань у певний проміжок часу. Мотивацію студента можна уявити в контексті соціально-економічних умов середовища, тобто якщо навчальний заклад здатен надати і надає необхідну базу знань, умінь, навичок для оволодіння іноземною мовою, які в подальшому будуть для студента «опорною точкою», то потреби студента в процесі навчальної діяльності будуть задовольнятися, в іншому ж випадку – ні.

У контексті розгляду процесу навчання іноземної мови у вищій школі виникає питання щодо поліпшення організації «праці» студентів і усунення негативних чинників, які знижують ефективність виконання поставлених перед ними завдань. Тому вивчення причин, які ускладнюють нормальне протікання процесу роботи, і їх негативних наслідків важливе для аналізу праці студентів.

Під час навчання студент стикається з інформаційними, часовими й емоційними навантаженнями. Студенту весь час необхідно знаходити ті способи діяльності, які відповідають конкретній ситуації. Часто студенту доводиться знаходити нові методи вирішення поставлених завдань при виконанні навчальної роботи з іноземної мови, що відкриває перед ним творчість у найширшому її розумінні. Студент є активним суб'єктом навчальної діяльності, і з цієї точки зору він здебільшого самостійно організовує свою діяльність, погоджуючи її з вимогами, які висуває йому система освіти. Іноді те, як студент організовує свою діяльність, не відповідає вимогам, які до нього висуваються, в світлі чого виникає ситуація напруженості.

У процесі вивчення іноземної мови студент стикається з низкою психологічних чинників, які ускладнюють його навчальну діяльність. Однією

з проблем, яка перешкоджає успішній навчальній діяльності, є відсутність або слабкий рівень ініціативи студента. Це призводить до того, що студент «не включений» у навчальний процес: він пасивний на практичних заняттях, у нього відсутнє бажання витратити інтелектуальні ресурси для вирішення навчальних завдань. Особливого значення в цьому випадку набуває діяльність викладачів, психологів і педагогів-психологів, які допомагають студентам під час адаптаційного періоду «звикнути» до нових умов, стимулюють їх «включеність» у навчальну діяльність, даючи можливість висловлювати та відстоювати власні погляди і точку зору.

Адаптація передбачає не лише успішне пристосування до певного середовища, а й здатність до успішної організації та реалізації своєї діяльності, враховуючи важливість особистісного зростання і «розвитку» творчості студента. «Комфортна навчальна діяльність студентів вузу – це навчальна діяльність, цілі, форми, методи і зміст якої відповідають актуальним потребам студентів у такій професійній підготовці, яка б призводила до виникнення соціальної, психологічної, емоційної та інтелектуальної комфортності і сприяла поліпшенню психічного і фізичного здоров'я студентів» [9, с. 35].

Незважаючи на те, що стресова ситуація безумовно призводить до витрати, а часом і до виснаження психологічних ресурсів, вона може бути стимулом до створення нових умов, найбільш вигідних для студента, тобто стрес здебільшого пов'язаний із творчістю студента, з пошуком нових способів діяльності. Якщо говорити про творчість, то варто враховувати те, що умови діяльності, які є комфортними для студента, коли він може успішно виконувати завдання з іноземної мови, реалізовувати навчальну діяльність, можуть бути недостатніми для творчого розвитку студента. Хоча студент і може перебувати в «комфортній навчальній ситуації», вона може бути для нього недостатньою, у зв'язку з чим він шукає нові способи діяльності, які в подальшому призводять до найбільш продуктивного результату, тобто стресова ситуація є «стимулом», завдяки якому студент модифікує, вдосконалює свою діяльність.

Таким чином, процес навчання і адаптація до нього є багатоаспектним, багатоплановим і надзвичайно складним явищем, яке залежить від численних об'єктивних і суб'єктивних факторів. Лише чіткі вказівки психологів і педагогів на ті причини або чинники, які провокують розвиток стресу, дозволяють створити умови для підготовки спеціалізованих форм оптимізації процесу вивчення іноземної мови, надати спрямовану психологічну допомогу студенту. Можна запропонувати таку систему рекомендацій щодо запо-

бігання та корекції проявів стресу у навчальній діяльності:

1) корекційні заходи щодо подолання негативних ефектів гострих і хронічних стресових станів як форми надання психологічної допомоги;

2) профілактичні заходи з навчання способам і прийомам подолання стресу на етапі професійної підготовки.

Надана система психологічних рекомендацій передбачає комплекс пропозицій для подолання труднощів студентів у процесі вивчення іноземної мови, спрямований на створення ефективного навчального середовища:

1. Вчити ефективно розподіляти час:

а) навчання основам тайм-менеджменту й ефективної організації діяльності.

2. Вчити протистояти стресу (профілактика негативних наслідків стресу в професійній діяльності):

а) формування у студентів базових уявлень про професійний стрес, його причини, прояви і наслідки;

б) розвиток навичок роботи з сучасними методами профілактики і подолання негативних наслідків стресу.

3. Вчити вчитися:

а) консультування та супровід навчального процесу викладачами, психологами та педагогами-психологами;

б) опора на індивідуальні та групові особливості студентів.

4. Вчити працювати:

– введення у професію, формування адекватного «образу професії»;

– виробнича / педагогічна та інші види практики;

– розробка психологічного супроводу, який дозволив би початківцям опанувати адекватні навички подолання складних ситуацій на першому етапі «зіткнення» з реаліями своєї майбутньої трудової діяльності (рольові, ділові ігри);

– розробка і систематичне використання індивідуальних і групових завдань у процесі навчання та їх публічне представлення на заняттях і в рольовій грі «Іспит»;

– цілеспрямоване формування загальних і професійних компетенцій.

5. Вчити взаємодіяти:

а) використання спеціальних навчальних програм, спрямованих на розвиток професійно важливих особистісних якостей (набуття навичок ефективного міжособистісного спілкування, емоційної експресії і гнучкості поведінки, розвитку рефлексивного мислення та іншого);

б) проведення соціально-психологічних тренінгів із вирішення конфліктів у групі, формування сприятливого психологічного клімату в колективі і набуття навичок делегування повноважень.

6. Вчити розвиватися:

- відродження інституту кураторства;
- психолого-педагогічний супровід студентів;
- надання кваліфікованої психологічної допомоги в подоланні криз особистісного і професійного становлення на індивідуальному рівні;
- програми психодіагностики особистості;
- індивідуальні програми особистісного та професійного розвитку;
- програми профвідбору та профорієнтації.

Висновки і пропозиції. Запропонований комплекс заходів щодо супроводу та підвищення ефективності навчальної діяльності студентів на заняттях з іноземної мови може бути реалізований на практиці у вищому технічному навчальному закладі за умови використання як основних, так і додаткових ресурсів і можливостей, наприклад внесення спеціальних навчальних дисциплін у навчальний план в якості факультативів, у вигляді програм додаткової освіти, а також їх упровадження в роботу наукових гуртків.

Різні аспекти студентського життя можуть бути предметом дослідження в курсових і випускних кваліфікаційних роботах самих студентів. Проблемам студентів і шляхам їх подолання можуть бути присвячені студентські наукові конференції. Доцільно приділити увагу можливості створення центрів психологічної підтримки або психологічної служби у навчальних закладах, участь у роботі яких можуть брати, поряд із професійними консультантами, студенти старших курсів (в тому числі і студенти психологічних напрямів підготовки) і випускники університету, які володіють безцінним досвідом подолання труднощів у навчальній і практичній діяльності.

Вивчення іноземної мови не може бути ефективним, якщо цей процес розглядати лише в рамках «сухої» методики. Психологічні аспекти вивчення мови визначають не тільки мету і завдання викладання, мотивацію, інтерес студентів, але й методи і підходи до навчання, у зв'язку з чим не слід недооцінювати важливість психологічного аспекту в цьому навчальному процесі. Іноземна мова як навчальна дисципліна дуже специфічна. Сама по собі вона не є наукою, але з нею пов'язані всі науки і всі області людського знання, оскільки без мови не може бути знань. Саме тому значний вплив вивчення мови має на особистісний, загально-інтелектуаль-

ний і загальнокультурний розвиток людини, що зайвий раз підкреслює важливу роль психології в цьому процесі.

Список використаної літератури:

1. Краснощекова Г.А., Цатурова І.А. Факторы, оказывающее влияние на успешное овладение иностранным языком студентами технических вузов. *Известия ЮФУ. Технические науки*. 2013. С. 58–63.
2. Кручинин В.А. Психолого-педагогические условия формирования мотивации изучения иностранного языка у студентов нелингвистического вуза : монография. Н. Новгород : ННГАСУ, 2012. 166 с.
3. Кушмар Л.В. Мотивация як необхідний складник опанування дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)». *Іноземні мови*. 2017. № 2. С. 34–38.
4. Низкодубов Г.А. Социально-психологические и языковые трудности в изучении английского языка в контексте непрерывного образования. *Вестник Томского государственного педагогического университета*. 2014. № 8(149). С. 62–65.
5. Рыжова Е.В. Факторный анализ эффективности обучения иностранному языку студентов неязыковых специальностей педагогического вуза. *Известия ПГПУ им. В.Г. Белинского*. 2011. № 24. С. 776–781.
6. Соселия И.Л. Мотивация студентов и психологические трудности в овладении иностранным языком (на примере студентов инженерных специальностей) : дисс. ... к. психол. н.: 19.00.01. Москва, 2009. 188 с.
7. Старовойт Т.П., Григоренко Т.О. Особенности мотивации до вивчення іноземної мови у студентів «немовних» спеціальностей. *Молодий вчений*. 2016, № 1(28). Ч. 2. С. 150–154.
8. Меерманова И.Б., Койгельдинова Ш.С., Ибраев С.А. Состояние здоровья студентов, обучающихся в высших учебных заведениях. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2017. № 22. С. 193–197.
9. Котрухова Р.И. Педагогические условия организации комфортной учебной деятельности студентов вуза : дис. ... канд. психол. наук. Челябинск, 2014. 274 с.

Tymoshchuk O. Psychological aspects of the problem of students' foreign language professional competence mastering at higher technical education institutions

The article is devoted to psychological aspects of the problem of students' foreign language professional competence mastering at higher technical education institutions and searching for ways to prevent and correct the manifestations of stress in educational activities. The main psychological reasons that impede the normal course of the learning process and their negative consequences that reduce the effectiveness of student training are described. The relevance of this kind of research is associated with identifying the conditions necessary to optimize the process of adaptation of students to stress loads in the university and purposefully

organized psychological and pedagogical assistance to students for more effective inclusion of them in the process of learning a foreign language.

The article contemplates the subjects of improving the "labour" arrangement for students and eliminating negative factors, both objective and subjective in nature that decrease the efficiency of task completion; increasing the academic activity success, creating the environment for developing a positive image of academic and prospective professional activity, which is intertwined with solving motivational engagement into work and satisfaction with studies issues.

The practical value of the paper consists in characterizing the recommendation complex for the prevention and correction of stress during the process of learning a foreign language, aimed towards creating an effective educational environment, relieving the process of adaptation to the academic activity and reducing psychological challenges in students during examinations and semester work.

It is indicated that the academic process and adaptation to it are a multidimensional, multifaceted and extremely complex phenomenon, which depends on numerous factors. It is noted that only psychologists and educators clear indications to the causes or factors that provoke the development of stress allow creating conditions for the preparation of specialized forms of optimizing the student's academic activity and providing aimed psychological assistance.

Key words: psychological aspects, foreign language, stress manifestations, learning process, adaptation, optimization of academic activities.